

1851 LONDRA SERGİSİ VE OSMANLI DEVLETİ'NİN KATILIŞI

Aziz Tekdemir

Öz

Sanayi devrimi sonrası Avrupa Devletleri'nde üretimin artması, yeni pazar ve hammadde ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyacın giderilebilmesi için sanayi ürünlerinin ve üretim araçlarının tanıtılması amacı ile uluslararası sergiler düzenlenmeye başlanmıştır. Ayrıca bu sergilerle ülkelerin bilim, sanayi, teknoloji ve tarım alanındaki gelişme ve yeniliklerinin herkeşe duyurulması amaçlanmıştır. Öncülüğünü Fransa ve İngiltere'nin yaptığı sanayi sergileri, ilgili ülkelerin sömürgelerinden gelen hammadde ve bu hammaddelerden üretilen sanayi ürünlerinin pazarlanmasına yönelik olarak yapılmıştır. Başlangıçta sanayi ve ticari amaçla başlatılan sergiler, Avrupa ile Avrupa dışında bulunan devletlerin kültür ve yerel sanatları arasında, etkileşime de sebep olmuştur. 18. yüzyılın sonlarından itibaren Fransa'da ulusal düzeyde ve 19. yüzyılın ilk yarısında çeşitli Avrupa ülkelerinde düzenlenen benzer olayların doruk noktası olan Londra sergisi ilk uluslararası sergi olarak kayda geçmiştir. 1851 yılında Londra'da açılan sergi bundan sonra düzenlenen diğer uluslararası sergilere de ilham kaynağı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Londra Sergisi, Osmanlı Devleti, Üretim, Sanayi, Crystal Palace

---

Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, aziz.tekdemir@gmail.com

DOI: 10.17550/akademikincelemeler.350115
Geliş T. / Received Date: 08.11.2017

Kabul T. / Accepted Date: 21.03.2018

The Great Exhibition of 1851 and the Ottoman State's Participation

Abstract

The increase in production in the European States after the Industrial Revolution led to a growing quest for new markets and raw materials. To meet this demand, international exhibitions started to be organized to promote industrial products and production tools. Another aim of these exhibitions was to showcase scientific, industrial, technological and agricultural developments and innovations. Pioneered by France and England, the industrial exhibitions were held to market raw materials coming from the colonies of these countries and industrial products made from those raw materials. Initially launched for industrial and commercial purposes, the exhibitions also resulted in an interaction between European and non-European countries' cultures and local arts. Similar events were held in France at the national level since the late eighteenth century and in various European countries in the first half of the nineteenth century. The first international exhibition was the Great Exhibition held in London in 1851, which was also an inspiration for other international exhibitions to be held thereafter.

Keywords: England, London (Great) Exhibition, Ottoman Empire, Production, Industry, Crystal Palace

Giriş

19. yüzyıldaki sergilerin kökeni Fransız ihtilaline dayanmaktadır. Sergiler, başlangıçta İngiltere'ye karşı savaşta ekonomik bir silah olarak planlanmasına rağmen Fransız endüstrisine önemli katkıları oldu ve savaş döneminden sonra da devam etti. Bir süre sonra hem Avrupa hem de Amerikalı diğer ülkeler Fransa'dan etkilenerek kendi ulusal ve yerel sergilerini düzenlemeye başladılar. İngiltere'de, sergi fikri Fransa'ya ait olduğu için uzun bir süre itibar görmedi ve ilk ulusal sergi 1828'de Trafalgar Meydanı'ndaki Royal Mews'da açıldı. Genellikle sanayi ürünleri sergilendi ve başarılı oldu. 1844 yılında kıta Avrupası'nda biri Paris'te diğeri Berlin'de olmak üzere iki önemli ulusal sergi yapıldı. Sergilerin başarılı olması İngiltere'nin de dikkatini çekti. 1844'ün sonlarına doğru Sanatlar Topluluğu Sekreteri Francis Whishaw her yıl geleneksel bir sergi düzenlenmesine karar verdi ve önemli icatlar için 300 pound ödül belirledi. Whishaw'ın masraflarını üstlenerek açtığı Resim ve Mekanik İcatlar sergisine 150 kişi katıldı¹.

6 Aralık 1844'te Royal Society of Arts'ın ders salonunda gerçekleşen bu küçük sergi, 1851 Londra Sergisi'nin temeli oldu. Whishaw bunun bir başarısızlık olduğunu düşünürken topluluğun üyeleri, serginin gelecek yıllarda da tekrarlanmasını talep ettiler. Ocak 1845'te düzenlenen ve 800 kişinin katıldığı ikinci sergi, birincisinden daha başarılı oldu. 28 Mayıs 1845'te sergi üzerine yapılan toplantıda şu kararlar alındı: Yabancı ülkelerin tecrübelerinden yararlanılmaya çalışılacak, farklı kuruluşların üreticileri arasında rekabet oluşturularak endüstriyel becerinin arttırılması amaçlanacak ve ulusal avantajlar sağlamak için teşvik verilecekti. Ayrıca kaliteli ürünlere ödüller verilerek üretim geliştirilecek, ülkede sanayi ve ticaret canlandırılacaktı. Üreticilerin mamullerinin sergilenmesi için periyodik olarak endüstri sergileri düzenlenecek, sanayi ve zanaat erbabı davet edilecekti. Toplantıdan sonra Whishaw, alınan kararlarla ilgili Prens Albert ile bir görüşme gerçekleştirdi. Prens Albert sergi fikrine ılımlı yaklaştı ve ülke menfaatleri için gerekli olduğunu beyan etti. 1845 yılının sonlarına doğru topluluk ödül miktarını

---

¹ Jefferey A. Auerbach, *The Great Exhibition of 1851* (London: Yale University Press, 1999), 9; K. W. Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," *Journal of the Royal Society of Arts* 99, sy. 4845 (1951), 414-415.

arttırarak sergiye daha fazla ürün çekmeyi amaçladı².

Böylece her yıl düzenlenecek küçük sergilerle, ulusal sergi için ürünler tespit edilecekti. Ödül için yapılan ilk yarışmada hayal kırıklığı yaşandı ve ödüle layık birkaç ürün seçildi. Bunun üzerine çalışmaları daha geliştirmek amacıyla toplulukta Henry Cole³ görevlendirildi. Cole'un sanat topluluğu ile bilinen ilk teması, 1845 yılı sonunda olmuştur. Özel ödüller için düzenlenen yarışmalardan haberdar olan Cole bir çay seti tasarlayarak "Felix Summerly"⁴ adı ile ödüle talip olmuştur. Yarışma sonucunda çay seti, gümüş madalya kazanmıştır. Bu başarı topluluğun dikkatini çekmiş ve Cole, Scott Russel tarafından topluluğa katılmaya ikna edilmiştir. Topluluktaki bu gelişmeler kısa süre içerisinde meyvelerini vermeye başlamış ve çevreden takdir görmüştür⁵.

Cole, Haziran 1846'da yeni bir sergi için topluluk tarafından görevlendirildi. Sergi için sanayi ve sanat ürünleri arasından en önemlileri seçildi. 1847 Mart'ında topluluk binasında İngiliz İmalat Sanayii ve *Dekoratif Sanat Örnekleri Sergisi* açıldı. Yapılan çalışmalarda sergi düzenleyecek kadar ürün toplanamadı. Bunun üzerine Cole ve Scott Russell, üreticileri ziyaret ederek ürünlerini ödünç vermeleri için ikna

---

2 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 14; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 415-416.

3 Henry Cole; kültürlü, çok yönlü, çalışkan, inisiyatif alan bir kişiliğe sahipti. Posta reformu için liderlik etmiş ilk Noel kartını çıkartmıştı. Aynı zamanda iyi bir sanatçı ve müzisyendir. Daha sonraki yıllarda Bilim ve Sanat Bölümünün sekreterliğini üstlenmiştir. 1862 Londra, 1855 ve 1867 Paris fuarlarında sergilenen İngiliz ürünlerinin belirlenmesinde rol oynamıştır. Ayrıca Royal Albert Hall, Royal College of Music ve Victoria and Albert Museum gibi kurumların kuruluş ve gelişme aşamalarında önemli rol oynamıştır. Cole, işlerinde ciddiyeti ön planda tutmuş ve acımasız olmuştur. Buna karşın özel hayatında gayet sakin ve duygusal bir tavır takınmıştır. Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 417.

4 Çay setinin ünü kısa süre içerisinde yayılmış ve ürün Prens'in de dikkatini çekmiştir. Cole ile görüşen Prens tasarım konusundaki görüşleri doğrultusunda Felix Summerly'i marka haline getirmiştir. Sonraki yıllarda birçok ürün tasarlanarak imal edilmiştir. Çay seti iyi satmış ve Cole için kazanç kaynağı olmuştur. Bu Cole'u daha da cesaretlendirmiş, üretici, sanatçı ve tasarımcıyı bir araya getirerek kurumsallaşmayı sağlamış ve Felix Summerly Art Manufactures'ı kurmuştur. Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 417.

5 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 17-18; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 418.

etmeye çalıştı. Sonunda 200 parça toplanarak bir araya getirildi. Sergide Coteland, Copeland, Minton, Longman, John Murray, James Powell ve Osier gibi imalatçıların, çanak çömlek, cam, çatal-bıçak takımı, mobilya, duvar kağıtları ve ciltçilik gibi çeşitli tasarım alanlarını kapsayan yaklaşık 214 ürünü yer aldı. Küçük bir sergi olmasına rağmen 20.000'den fazla kişi ziyaret etti. Ziyaretçilerin bu sayıya ulaşması sergiyi başarılı kıldı ve ilham kaynağı olan Henry Cole topluluk tarafından takdir edildi⁶.

Serginin bu denli başarılı olması üzerine Henry Cole yeni bir plan hazırladı ve fikrini toplulukla paylaştı. Cole, sanat topluluğunun sergileri her yıl düzenlemesini, sergilenecek ürünlerin tasarım okulları tarafından seçilmesini ve periyodik ulusal sergiler haline getirilmesini önerdi. Yıllık olarak yapılacak bu sergiler sanat topluluğu tarafından bir bina ya da alanda organize edilecekti. Topluluk, serginin Trafalgar Meydanı'nda yapılmasını istiyordu. Cole, Ocak 1848'in başında, Prens Albert'e bir mektup yazarak hazırladığı planının bir kopyasını gönderdi ve tavsiyelerini sordu. Prens, Cole'a verdiği cevapta hükümetin sergiye herhangi bir yardımda bulunamayacağını bildirdi. Daha sonra yetkililer ile yapılan toplantılarda serginin Trafalgar Meydanı'nda yapılması teklifi kabul edilmedi. Fakat sergi için Somerset House veya Crown'da bir alanın kullanımı önerisi getirildi. Topluluğun ikinci sergisi 9 Mart-30 Nisan tarihleri arasında gerçekleşti. 1847 sergisinin başarısının üreticileri etkilediği açıkça gözlemleniyordu. 1848'de sergiye katılmak için kıyasıya bir yarış vardı. Sergi için küçük bir bina kullanıldı. Sergide büyük oranda yeni tasarlanan 700 ürün görücüye çıktı ve yaklaşık 73.000 kişi tarafından ziyaret edildi. 1849'daki üçüncü sergi için daha büyük bir alana ihtiyaç duyulacağından serginin kapsamının sınırlandırılmasına karar verildi ve sergide sadece altın ve gümüş işçiliği sergilendi⁷.

Sergi İçin Yapılan Hazırlıklar

Bu döneme kadar hep ulusal sergiler ile ilgili planlamalar yapılmıştı. 1849 yılının başlarında Fransa'da uluslararası sergi için bir teşebbüs

6 Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 418-419.

7 Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 419-420.

göze çarpmaktadır. Tarım ve Ticaret Bakanı M. Buffet, Fransız Ticaret Odaları'na bir genelge göndererek düzenlenecek uluslararası sergi için Avrupa ülkelerine davet mektubu göndermelerini istedi. Fakat Fransız sanayi adamlarının, yabancılarla rekabet etme fikrine olumlu bakmaları sebebiyle iptal edildi. İngiltere'de de uluslararası sergi fikri bu dönemde konuşulmaya başlandı. 1849 Haziran'ında uluslararası bir sergi için Prens Albert ve topluluk üyeleri harekete geçtiler. Prens, uluslararası sergi için topluluğa talimat verdi. Topluluk sekreterinin yıllık ödüllerin dağıtımında yaptığı konuşmada konu dile getirildi. Yine aynı ay içerisinde topluluk üyelerinden Henry Cole, Digby Wyatt ve Francis Fuller Paris'te düzenlenen sergiyi gözlemek ve rapor etmek üzere Fransa'ya gönderildi.

Henry Cole ve Digby Wyatt Fransa'ya ulaştıklarında Buffet'in Paris sergisini uluslararası hale getirmek için çalışmalar yaptığını öğrendiler⁸ ve bu fikirden esinlenerek yabancı yatırımcıların İngiliz sergilerine katılması fikri üzerinde uzun tartışmalar yaptılar. Cole İngiltere'ye geri döndüğünde yaptığı incelemeleri ve fikirlerini Prens Albert'e uzun uzadıya anlattı. Ayrıca topluluğun bir diğer üyesi Francis Fuller de Paris Sergisi'ne katılmıştı. Paris'ten sergi hakkında olumlu fikirlerle dönmüş ve bunları dostu Cubitt'le paylaşmak için Southampton'a gitmiştir. İki arkadaş Londra'ya kadar birlikte yolculuk yapmış ve Paris sergisi üzerine konuşarak fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Londra'ya ulaştıklarında Prens Albert ile görüşmüş ve sergi hakkındaki fikirlerini aktarmışlardır. Daha sonra Fuller, Scott Russell'a sergi ile ilgili bilgi verdikten sonra planın maddi yönü üzerinde durmuş ve bir rapor sunarak fonların arttırılmasını istemiştir⁹.

30 Haziran 1849'da Buckingham Sarayı'nda yapılan toplantıya Prens Albert ile Scott Russell'ın¹⁰ yanı sıra topluluğun üç üyesi, Henry Cole,

8 *The Crystal Palace, and its Contents*; (An illustrated Cycloedia of the Great Exhibition of the Industry of all Nations 1851) (London: William Clowes and Sons, 1851), 2; Elizabeth Bonython, "The Planning of the Great Exhibition of 1851," *RSA Journal* 143, sy. 5459 (1995), 46; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 421.

9 Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 422-423.

10 Prens Albert, toplantıda Scott Russell'ı toplantı tutanaklarını yazması hususunda görevlendirdi. Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 423.

Francis Fuller ve Thomas Cubitt de katıldı. Toplantıda 1851 yılında uluslararası büyük bir endüstri sergisinin yapılacağı ifade edildi. Alınan kararlarda özellikle Henry Cole, Francis Fuller ve Thomas Cubitt etkili oldu. Prens serginin hammadde, makine-teknik icatlar, dekoratif ürünler ve heykel ile plastik sanatlardan oluşan dört bölüme ayrılmasını istiyordu¹¹. Sergi alanı olarak da Hyde Park'ın güney tarafındaki boş alan seçildi¹². Serginin kapsamı tamamen prens tarafından belirlendi. Ürünlere sınırlama getirilmesi fikri, bilim ve sanayiye ket vuracağı düşünüldüğünden reddedildi. Diğer uluslarla adil rekabete girilmesinin İngiliz Sanayii'nin avantajına olacağı fikri ağır bastı. Sanayicileri satımı riskli olabilecek sergi ürünlerini üretmeye yöneltmek için önemli ödüllerin verilmesi konusunda anlaşmaya varıldı¹³. Alınan bu kararların uygulanması için Kraliyet Komisyonu görevlendirildi¹⁴. Kraliyet komisyonunda sanat topluluğuna üye olan ve bu planın hazırlanmasında emeği geçenlerin de yer alması uygun görüldü. Zaman kaybetmeden kısa sürede taslağın hazırlanarak hükümete sunulması için çalışmalar yapıldı.

Toplantıda son olarak finans meselesi üzerinde duruldu. Hükümetten

---

11 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 23; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 422-423; *The Crystal Palace, and its Contents*, 2.

12 Mekân olarak daha önce önerilen Somerset House ve Leicester Square tartışıldı ve reddedildi: Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 423.

13 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 24; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 423.

14 Kraliyet Komisyonunun başkanı Prince Albert yardımcısı ise Earl Granville idi. Üyeleri arasında 4 başbakan, Lord John Russell, Sir Robert Peel, Lord Stanley, W. E. Gladstone bulunmakta idi. Diğer üyeler arasında Buccleuch Dükü, Kraliyet topluluğu başkanı Earl of Rosse, Kraliyet Asya topluluğu başkanı Earl of Ellesmere, Manchester Ticaret Odası Başkanı Thomas Bazley, Anti-Corn Law League lideri Richard Cobden, Doğu Hindistan Şirketi Başkanı Archibald Galloway, Ticaret bakanı Henry Labouchere, mimar Charles Barry, mühendis William Cubitt; Kraliyet akademisi başkanı Sir Charles Lock Eastlake, jeolog Sir Charles Lyell, Londra belediyesi meclis üyesi William Thompson, Kraliyet tarım topluluğunun kurucusu Philip Pusey, Heykeltıraş, Mermer Kemer oymacısı Richard Westmacott, Lyoyd's and Baring Brothers Başkanı Thomas Baring, Leeds yün üreticisi John Gott, Jhon, Loyd and Company başkanı Samuel Jones Loyd, Spitalfields ipek tüccarı Thomas Field Gibson gibi önemli devlet, sanat ve bilim adamlarından oluşuyordu. (Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 28-29; Geoffrey Cantor, *Religion and the Great Exhibition of 1851* (New York: Oxford University Press, 2011), 45-46; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 427).

yardım alınmadığı takdirde problem yaşanacağı bu sebeple de fonlar oluşturularak gönüllü aboneliklerin sağlanması gerektiği belirtildi. Bağışların ise sanatlar topluluğu tarafından toplanması kararlaştırıldı. Daha sonra da tüm mali sorumluluk Kraliyet Komisyonuna devredildi. Prens vakit kaybetmeden hükümetin ileri gelen üyeleri ve arkadaşı Sir Robert Peel ile görüştü. Topluluk bir kampanya düzenleyerek İngiltere, İskoçya ve İrlanda'da yaklaşık altmış beş kasabada iş adamlarını, ayrıca Scott Russell da Almanya'daki önemli yerleri ziyaret etti¹⁵.

Topluluk, proje için en az 75.000 poundun gerekli olduğunu ifade etti. Fakat avans için ipotek gösterebilecekleri hiçbir şey yoktu. Sonunda projeyi gerçekleştirecek finans kaynağı, Munday ve yeğeni oldu ve tüm riskleri alarak gerekli fonu sağlayabileceklerini söylediler¹⁶. Sözleşme imzalandıktan kısa bir süre sonra Munday işin riskli olduğunu gördü ve 587 pound tazminat ödeyerek anlaşmadan çekildi¹⁷. Bu sebeple komisyon üyeleri 25 Ocak'ta Mansion House'da bir toplantı yaptılar. Toplantıda Kraliçe 1.000, Prens Albert ise 500 pound bağış yaptı ve listenin başında yer aldılar. Cole ve arkadaşları ülkeyi dolaştıktan sonra, serginin gönüllü aboneliklerle finanse edilmesi gerektiğini belirttiler. Şubat ayı sonuna kadar yaklaşık 70.000 pound toplanmıştı ama yeterli değildi. Devreye Belediye Başkanı girdi ve Mart ayının sonlarına doğru görkemli bir ziyafet verdi. Ziyafete Prens Albert ve ülkenin her yerinden sivil yetkililer katıldı. Ayrıca ülke çapında bunun gibi birçok toplantı düzenlendi ama istenilen para toplanamadı. Fon, 80.000 poundun biraz altında kapandı. Masraflar çıkarılınca yaklaşık 65.000 pound kaldı. Bu para bina için bile yeterli değildi¹⁸. Mali sorunu gidermek için komisyon üyeleri kendi aralarında bir garanti fonu kurdu. Sonra da fonu ipotek göstererek bankadan avans alma yoluna gittiler. Kısa süre-

---

15 Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 424; *The Crystal Palace, and its Contents*, 3.

16 Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 425.

17 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 36-37; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 427; *The Crystal Palace, and its Contents*, 3.

18 Cantor, *Religion and the Great Exhibition of 1851*, 42; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 430.

de 350.000 pound para toplandı, mali sorun çözüldü¹⁹ ve bir yandan da sergi için davet mektupları yazıldı²⁰.

Sergi yeri Hyde Park olarak belirlenmişti. Fakat itirazlar yükselmeye başlamış *Times Gazetesi*, aleyhte bir kampanya başlatmıştı. Kampanyaya parlamentodan Albay Sibthorp, avamdan Lincoln, lordların içinden de Lord Brougham destek vermişti. Hyde Park'ta sergi binasına yer açmak için ağaçların kesilecek olması halk arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuştu. Hatta ilk ağaç kesiminde Albay Sibthorp şiddetli bir protesto düzenledi. Gazetelerde de sergi aleyhine haberler yapıldı. Örneğin *The Times* 29 Haziran'da sergiye gelecek ziyaretçilerin burayı yaşanmaz hale getireceğini ifade ediyordu²¹. Sergi alanı için 4 Temmuz'da parlamentoda oturum yapıldı. Battersea Fields, Victoria Park, Primrose Hill, Wormwood Scrubs ve Isle of Dogs gibi yerler Hyde Park'a alternatif olarak gösterildi. Fakat çoğunluk Hyde Park'tan yana oy kullandı. Böylelikle serginin açılacağı yer konusu çözümlenmiş oldu²².

Bir diğer ihtilafı konu ise sergi binasının nasıl olacağı idi. Binanın 18 dönümlük bir araziye yapılmasına karar verildi. Kraliyet komisyonu zaman kaybetmeden Mühendis William Cubitt başkanlığında bir inşaat komitesi belirledi. Komiteye Charles Barry, C. R. Cockrell ve Donaldson isminde üç mimar, mühendis Robert Stephenson ve Brunel, Buccleugh Dükü ile Ellesmere Kontu da üye olarak atandı. Brunel Scott Russell'a binanın tasarımı için bir yarışma düzenlenmesi önerildi. Amaç değişik fikirlerden ilham almaktı. Komite yarışma için bir ilan yayınladı. Yerli yabancı tüm tasarımcıları yarışmaya davet ederek tasarımlar için 3 hafta süre verdi. Yarışmaya 38'i yabancı olmak üzere 233 tasarımcı katıldı²³. Bu tasarımlardan ilham alınarak ser-

19 Bonython, "The Planning of the Great Exhibition of 1851," 48; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 433.

20 161.631 adet davet mektubu elle yazılarak gönderilmiştir. T. Edgar Lyon Jr., "In Praise of Babylon: Church Leadership at the 1851 Great Exhibition in London," *Journal of Mormon History*, 14 (1988): 51.

21 Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 431

22 Charles Babbage, *The Exposition of 1851* (London: Jhon Murray, 1851), 56; Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 46; Bonython, "The Planning of the Great Exhibition of 1851," 46; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 434.

23 Yarışmaya 28 Fransa, 2 Belçika, 3 Hollanda, 1 Hanover, 1 Napoli, 1 İsviçre, 1 Prus-

gi binasının planı oluşturuldu. Bina tuğladan yapılacak çatı ise metal kaplı bir kubbe ile örtülecekti. Bina 150 feet²⁴ yüksekliğinde, 200 feet çapında olacaktı. Bu kadar büyük bir binanın yapılmasındaki amaç, İngiltere'nin inşaat sanayiinde ne kadar ileri olduğunu tüm dünyaya göstermekti. Planlar 22 Haziran'daki *Illustrated London News*'da²⁵ yayınlanır yayınlanmaz halk isyan etti. Böyle bir bina, Hyde Park'ın büyük bir bölümünü kaplayacak, parkın yapısı bozulacaktı²⁶. Bu arada ortaya Joseph Paxton çıktı ve cam ile demir yapıdan oluşan tasarımını komisyona sundu. Scott Russell planı beğenerek prens Albert'e ilettili. Prens de Paxton'u görüşmek ve ayrıntılı bilgi almak üzere davet etti. Prensle Paxton 24 Haziran'da önemli bir görüşme gerçekleştirdiler. 6 Temmuz'da *Illustrated London News*, Paxton'un taslağını yayınladı. Taslak halk tarafından büyük beğeni topladı. Gazetede Hyde Park'a zarar verilmeyeceğine dair beyanatların yer alması Londra halkının proje konusundaki aleyhte tutumunun bertaraf edilmesini sağladı²⁷.

Görüşmeden sonra Prens, Birmingham inşaat firmasının sahiplerinden Charles Fox'ı çağırdı. Paxton ile Fox her şeyi en ince ayrıntısına kadar görüştü. Daha sonra planlar incelenerek şartnameler hazırlandı, projenin maliyeti tespit edildi. 10 Temmuz'da planlar, şartname ve ihale dosyaları ile yapı komitesine sunuldu. 16 Temmuz'da Kraliyet Komisyonunun bir toplantısında, Paxton'un gözden geçirilmiş planı, bina komitesinin tavsiyesi üzerine oybirliği ile kabul edildi²⁸. İnşaat

---

ya, 1 Hamburg, 128 Londra ve çevresi, 51 İngiltere'nin kasabalarından, 6 İskoçya, 3 İrlanda, 7 anonim olmak üzere toplam 233 tasarımcı katılmıştır. *The Crystal Palace, and its Contents*, 30.

24 İngiliz uzunluk ölçüsü birimi olup 30.5 santimetreye eşittir. *Türkçe Sözlük* (Ankara: TDK Yayınları, 2011), 881.

25 İngilterenin 200 bin trajlık gazetesi: Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 435.

26 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 42-43; Babbage, *The Exposition of 1851*, 61; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 432.

27 Jonathan Meyer, *Great Exhibitions 1851-1900* (Suffolk: Antique Collectors' Club, 2006), 18-19; Babbage, *The Exposition of 1851*, 62-63; Bonython, "The Planning of the Great Exhibition of 1851," 48. Basında olumlu yaklaşımlar olurken olumsuz bakışlar da vardı. *The Times*, bina taslağını seraya benzetiyor ve aleyhte kampanya yürütüyordu. Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 435.

28 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 49-52; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 437.

şirketi 30 Temmuz'da işe başladı. Plan çok iyi bir şekilde etüt edildiği ve makineler kullanıldığı için 18 hafta içerisinde bina tamamlandı²⁹. 31 Aralık'ta sanat topluluğunun 1200 üyesi ve arkadaşları binada keşif gezisi gerçekleştirdi ve 31 Ocak 1851'de bina Kraliyet komisyonuna teslim edildi. Komisyon binayı teslim aldıktan 12 gün sonra ürünler taşınmaya başlandı. Sergilenecek ürünler 30 Haziran 1849'da düzenlenen konferansta Prens Albert tarafından *Hammadde, Makine, İmalat ve Güzel Sanatlar* olmak üzere dört ana bölüme ayrılmıştı³⁰. Fakat sergi ürünleri pavyonlara yerleştirilmeye başlandığında karışıklıklar yaşanmaya başladı. Çünkü bir ürün diğerinin hammaddesi olabiliyordu. Kısa süre içerisinde bu problem de genç kimyager Lyon Playfair tarafından çözüme kavuşturuldu. Lyon dört ana başlığı 30 bölüme ayıran bir planlama yaptı ve komisyon tarafından kabul edildi³¹.

Binanın batı tarafı İngiliz ve İngiliz sömürgelerinin ürünlerine doğu tarafı ise diğer ülkelerin ürünlerine ayrıldı³². Her ülkeye ayrı bir bölüm yapıldı. Fuara katılacak ülkelerden sergiden sorumlu bir komisyon oluşturması ve komisyonda bulunan kişilerin isimlerinin bildirilmesi istendi. İngiliz malları için yerel ve ulusal komiteler kuruldu. Yerel komitenin onayı olmadan hiçbir ürün kabul edilmedi³³.

---

29 Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 438. Bir başka makalede binanın yedi ayda tamamlandığı belirtilmiştir: Geoffrey Cantor, "Anglo-Jewry in 1851: the Great Exhibition and political emancipation," *Jewish Historical Studies*, 44 (2012): 105.

30 Meyer, *Great Exhibitions*, 22; Peter Colvin, "Muhammed Ali Paşa, the Great Exhibition of 1851, and the school of oriental and African Studies Library," *Libraries&Culture* 33, sy. 3 (1998): 254; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 439; Anthony Swift, "Russia and the Great Exhibition of 1851: Representations, Perceptions, and a Missed Opportunity," *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Neue Folge 55, sy. 2 (2007): 242; Artemis Yagou, "Facing the West: Greece in the Great Exhibition of 1851," *Design Issues* 19, sy. 4 (2003): 84.

31 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 92; Nick Fisher, "The Great Exhibition of 1851: the struggle to describe the indescribable," *Endeavour* 36, sy. 1 (2011): 7; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 439. Ürünlerin sınıflandırılması için bkz: Tablo I.

32 Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 440; *The Crystal Palace, and its Contents*, 34-35; Swift, "Russia and the Great Exhibition of 1851: Representations, Perceptions, and a Missed Opportunity," 242.

33 Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 440-441.

1851 Londra Sergisi'nin Açılışı

Sergi binasının düzenlenmesi de binanın yapımı kadar hızlı gerçekleşti. Cole, Dilke, Digby Wyatt ve Playfair'in çalışmalarıyla sergi kısa sürede açılışa hazır hale getirildi. Binada güvenlik önlemleri alındı. Serginin 1 Mayıs'ta kraliçe tarafından resmi bir törenle açılacağı fakat açılışa halkın alınmayacağı haberi ilan edildi. Halkın büyük tepkisi üzerine ikinci bir ilan yayınlayarak Majestelerinin, sergiyi halk huzurunda açacağı, açılışa sadece sezonluk bilet alanların katılabileceği ilan edildi³⁴. 1 Mayısta öğlen saatlerinde kraliçe Crystal Palace'ta coşkulu bir halk kitlesinin huzurunda serginin açılışını yaptı³⁵.

4600 araçlık kortej ve süvari geçit töreni yapıldı³⁶. Kraliyet alayı, Crystal Palace'ın kuzey girişinden büyük Coalbrookdale kapısını geçerek içeri girdi. Alayı; bakanlar, devletin ileri gelenleri, yabancı devletlerin büyükelçileri ve din adamları karşıladı. Ayrıca Crystal Palace sezonluk bilet sahibi yaklaşık 25.000 kişinin tezahüratları, çeşitli müzik aletleri ve koronun sesi ile yankılanıyordu. Kraliçenin Crystal Palace'taki misafirleri selamlamasını Canterbury Başpiskoposunun dua resitali izledi. Ardından Hallelujah Korosunun şarkıları dinlendi ve Prens Albert ile sergi komite üyelerinin raporları okundu. Kraliçeyi bekleyen, Paxton ve Fox'un önderlik ettiği önemli kişilerden oluşan gurup yaklaşık 200 kişiden oluşuyordu. Daha sonra, Lord Breadalbane serginin açılışını ilan etti. Kraliyet alayı Buckingham sarayına döndükten sonra serginin açılışı tüm dünyaya duyuruldu³⁷.

Fuara yaklaşık 14.000 üretici katılmış ve 100 binin üzerinde mamul mal sergilenmiştir³⁸. Spicer Brothers ve W. Clowes ile oğulları tarafın-

34 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 145; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 443.

35 Meyer, *Great Exhibitions 1851-1900*, 22; Lyon Jr., "In Praise of Babylon: Church Leadership at the 1851 Great Exhibition in London," 51; Cantor, *Religion and the Great Exhibition of 1851*, 64; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 443.

36 Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 443.

37 Lyon Jr., "In Praise of Babylon: Church Leadership at the 1851 Great Exhibition in London," 51; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 444.

38 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 91; Fisher, "The Great Exhibition of 1851: the struggle to describe the indescribable," 7; Swift, "Russia and the Great Exhibition of

dan fuarda sergilenen ürünlerin kataloğu yapılmıştır³⁹. Ayrıca *Moses and Son* firması, serginin geniş çapta reklamını yapmıştı. Gelen ziyaretçilere İngilizce, Almanca ve Fransızca olarak 64 sayfalık bir katalog düzenlenerek sergi tanıtılmıştı. Katalogta aynı zamanda sergilenen ürünler de listelenmişti⁴⁰. Fuarda en çok İngiltere ile Fransa'nın ürünü sergilenmiştir. Fransa'ya 65 bin feet karelik bir alan tahsis edilmiştir⁴¹. İngiltere ve kolonilerine⁴² ise 210 bin feet karelik bir bölüm ayrılmıştır. Bir diğer büyük gurup ise Alman Zollverein olmuş ve onlara 30 bin feet karelik bir yer tahsis edilmiştir⁴³.

Kraliçe sergiyi sık sık ziyaret ederek kalabalığın arasına karıştı. Kalabalıkların büyüklüğü günlere göre değişmektedir. Farklı günlerde sergi giriş ücreti için değişik tarifeler uygulanmaktaydı. Sezonluk bilet erkekler için 3,3 pound, kadınlar için ise 2,2 pound olarak açıklanmıştı⁴⁴. Giriş ücreti ikinci ve üçüncü gün 1 pound, 4. gün için 5 şilin olarak belirlenmişti. 26 Mayıs'a kadar sergiye giriş ücretleri bu şekilde uygulandı. Bu tarihten sonra Pazartesiden Perşembeye kadar 1, Cuma 2,

---

1851: Representations, Perceptions, and a Missed Opportunity," 242. Bazı kaynaklarda üreticilerin sayıları farklı olarak verilmiştir. Mesela bir kaynakta 40 ülkeden 15.000 üreticinin sergiye katıldığı (Lyon Jr., "In Praise of Babylon: Church Leadership at the 1851 Great Exhibition in London," 51), diğerinde 34 ülkeden 17.000 (Yagou, "Facing the West: Greece in the Great Exhibition of 1851," 84), bir diğerinde ise 13.793 üretici firmanın katıldığı belirtilmektedir. (Meyer, *Great Exhibitions 1851-1900*, 20).

39 1500 sayfadan ve beş bölümden oluşan katalog 3 cilt halinde basılmıştır. Katalogta ürünlerin her birinin görseli bulunmaktaydı. Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 95.

40 Cenova kadife yazlık yelekleri, erkekler için balıkçı paltosu, matem elbisesi, arabacıların büyük paltoları, damatlık elbiseleri vb. Cantor, "Anglo-Jewry in 1851: the Great Exhibition and political emancipation," 111.

41 Fransa sergiye büyük önem vermiş ve gönderdikleri temsilcilere sergi ile ilgili raporlar hazırlatmıştır. Ayrıca sergilenen ürünlerden satın almak için bir fon oluşturmuş ve aldıkları ürünleri de Conservatoire des Arts et des Metiers'e yerleştirmiştir. Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 456.

42 Bu alanın 1/4 'ü kolonilere aittir. Meyer, *Great Exhibitions 1851-1900*, 27.

43 Meyer, *Great Exhibitions 1851-1900*, 27.

44 Mevsimlik bilet sahipleri biletlerini hem giriş kabininde göstermek hem de rezervasyon defterinde isimlerinin karşısına imza atmak zorundaydı. Bu işlemin yapılmasının nedeni farklı kişilerin sergiye kaçak olarak girmesini engellemektir. Cantor, "Anglo-Jewry in 1851: the Great Exhibition and political emancipation," 108.

Cumartesi 5 şilin olarak ayarlandı. 13 yaşının altındaki çocuklardan da yarı ücret alınması kararlaştırıldı. 31 Temmuzda fiyatlarda ikinci kez düzenlemeye gidildi. Sezonluk bilet erkekler için 1,10, kadınlar için 1 pound oldu. 9 Ağustos Cumartesi günü fiyatlar 2 şiline düşürüldü⁴⁵.

Başlarda fiyat yüksekliğinden dolayı sergiyi ziyaret edenlerin sayısı azdı. Fiyatlarda yapılan düzenlemelerden sonra ziyaretçi sayısı arttı. İlk şilin günü beklenmedik bir şekilde sakin geçti. Pazartesi günü ziyaretçi sayısı çok azdı. Bununla birlikte, o günden sonra ziyaretçi sayısı istikrarlı bir şekilde yükseldi. Genel olarak şilin günlerinde ziyaretçi sayısı 45 bin ile 60 bin arasında değişiyordu. Cuma günleri 18-30 bin arasında, Cumartesi ise yaklaşık 6 bin civarında oluyordu. Yaz sonuna kadar günlük ziyaretçi sayısı yaklaşık 100 bin civarındaydı. 7 Ekim Salı günü ziyaretçi sayısı 109.915'e yükselerek rekor düzeye ulaştı. Tüm dönem boyunca toplam 6.201.856⁴⁶ kişi sergiyi ziyaret etti⁴⁷. Sergi yurt dışından ve yurt içinden büyük ilgi gördü. Londra'da oteller hemen hemen doldu⁴⁸. 1851 yazında Londra çok kültürlü bir şehir kimliği kazandı. Sergiyi yurt dışından çok sayıda insan ziyaret etti. Sergi, farklı ırklardan insanların renk ve dil ayırt etmeksizin birbirleri ile iletişim

45 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 145; Lyon Jr., "In Praise of Babylon: Church Leadership at the 1851 Great Exhibition in London," 51; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 445; Cantor, "Anglo-Jewry in 1851: the Great Exhibition and political emancipation," 109.

46 Sergiyi Mayıs 734.782, Haziran 1.133.116, Temmuz 1.314.476, Ağustos 1.023.165, Eylül 1.155.210, Ekim 841.107 olmak üzere toplam 6.201.856 kişi ziyaret etmiştir. *The Crystal Palace, and its Contents*, 62

47 *The Crystal Palace, and its Contents*, 62; Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 148; Martyn A. Walker, "The impact of the Great Exhibition of 1851 on the development of technical education during the second half of the nineteenth century," *Research in Post-Compulsory Education* 20, sy. 2 (2015): 198; Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 137; Fisher, "The Great Exhibition of 1851: the struggle to describe the indescribable," 10; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 445; Yagou, "Facing the West: Greece in the Great Exhibition of 1851," 84. 6 milyon ziyaretçi yaklaşık 350.000 pound giriş ücreti ödemiştir. Lyon Jr., "In Praise of Babylon: Church Leadership at the 1851 Great Exhibition in London," 51.

48 Cantor, "Anglo-Jewry in 1851: the Great Exhibition and political emancipation," 109. Serginin Londra demiryolları üzerinde de etkisi oldu. Talebi karşılamak için ülkenin her yerinden Londra'ya çok sayıda tren seferleri düzenlendi. Sergi sayesinde halkta bir gezi alışkanlığı hasıl oldu ve sergi kapandıktan sonra da alışkanlığın devam ettiği gözlemlendi. Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 455.

kurması için eşsiz bir fırsat sundu⁴⁹. Sergiyi ziyaret eden yabancıların sayısı yaklaşık 60 bindi. Hemen hemen yarısı Fransa'dan gelmişti⁵⁰.

Binaya batı tarafından girişte, sağdan sola görüş mesafesinde çok geniş bir alan uzanmaktaydı. Girişte merkezi bir koridor ve hemen bitişiğinde açık alanlar bulunmaktaydı. Bu kısım İngiliz ve İngiliz sömürgelelerinden oluşan 16 sergi alanını kapsamaktaydı⁵¹. İngilizlerin ürünlerinin sergilendiği bölümde ürünlerin açıklamasını yapmak üzere kadın ve erkeklerden oluşan toplam 1750 görevli vardı⁵². Daha önce de belirtildiği gibi, İngiliz bölümü, Prens Albert'in öngördüğü dört ana bölüm Lyon Playfair tarafından 30 alt bölüme taksim edildi. Mamul mallar ve plastik sanatlar, merkezi koridor üzerinde gruplandırıldı. Hammaddeler ve makineler mütevazı ve daha kullanışlı bölümler ayrıldı. Makineler kuzey tarafa, hammaddeler güney tarafa yerleştirildi. İngilizlerin sergi alanında en çok ilgi çeken bölümü, Doğu Hindistan Şirketinin getirdiği zengin ve göz kamaştırıcı hazinelerin sergilendiği kısım oldu. Ayrıca 27 feet yüksekliğinde olan ve ortası parıldayan Osier'in büyük çeşmesi de ilgi çekti. Sergiye katılan Fransa, Belçika, Avusturya, Alman Zollverein ve Amerika Birleşik Devletleri dikkat çekmekteydi. Belçika fura katılan en küçük ülkeydi. İtalya ise henüz siyasi olarak birleşmemiş olmasına rağmen "İtalya" adı altında sergideki yerini aldı⁵³.

İngilizlerin sergide çağdaş İngiliz tasarımının kabalığını gördükleri ve ürünlerinin Fransız tasarımlarıyla benzerliğinden rahatsız oldukları ifade edilmiştir. İngilizler sergiden dersler çıkararak tasarımlarını iyileştirmek için çalışmalara başlamış ve yeni tasarım okulları kurarak

---

49 Alnında türban ve mücevherleri olan Dusky Hint Prensleri, İpek işlemeli elbiseleriyle soluk yüzlü Çin memurları, esrarlı yüzleri ile sakin ve küçük Japon görevliler, Parlak renkler giyen, tüylü başlıklı, geniş yüzlü Afrikalı Şefler, Ruslar, Polonya, Fransa, İtalyanlar, Avusturya, Amerika, Avustralya ve Kanada'dan gelen ziyaretçiler ile buluşuyordu. Cantor, "Anglo-Jewry in 1851: the Great Exhibition and political emancipation," 110.

50 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 185.

51 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 100; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 445.

52 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 106.

53 Meyer, *Great Exhibitions 1851-1900*, 41; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 446-447.

sanat eğitiminin yaygınlaşmasını teşvik etmiştir⁵⁴. Ayrıca mesleki eğitimin önemi anlaşılmış yetişkinlerin de eğitim alabilmesi için mekanik enstitüleri geliştirilmiştir⁵⁵.

Fuar eğlendirici ve öğretici bir şekilde tasarlanmıştı. Ziyaretçiler bir ürünün imal sürecini baştan sona izleyebiliyordu. Örneğin tekstil reyonunda pamuğun toplanmasından kumaş haline getirildiği ana kadar her anı takip edebiliyordu. Ayrıca fuarda İngiliz sömürgelerinden getirilen ilkel ve vahşi olarak tanımlanan insanlar da sergilendi ve bu bölüm “İnsan Hayvanat Bahçesi” olarak adlandırıldı. İngilizler bu şekilde kendi gelişmişliklerini katılımcılara göstererek emperyal kimliklerini inşa etmeye çalışmıştır⁵⁶.

Ülke stantları bir pazar yerini andırmaktaydı. Serginin önemli özellikleri, verilen ödüller ve katılımcılar arasındaki rekabettir. Benzer ürünlerin sergilenmesi ziyaretçilerin kıyaslamalarına neden olmuştur. Bununla birlikte, ürünler kurulan jüri tarafından değerlendirilerek ödüllendirilmiştir⁵⁷. Sergi için liyakatli kişilerin yer aldığı 30 farklı jüri belirlenmiştir. Her bir jürinin yarısı İngiliz yarısı da diğer katılımcı milletlerden seçilmiştir. Ayrıca verilecek madalyalarda standardı kontrol etmek için her jürinin başkanlarının yer aldığı bir kurul oluşturulmuştur. Ürünler derecelerine göre üç farklı türde madalya verilmesi tasarlanmıştı. Sonra bu madalya sisteminin 30 bölüm için ayrı ayrı uygulanmasının zorluğu göz önünde bulundurularak derecelendirme sisteminden vazgeçildi. Madalyaların üç kategori olarak verilmesi fikri kabul gördü. Birinci kategori madalyalar Jüri tarafından ürünlerin önemli göz önünde bulundurularak, ikinci kategori madalyalar jüri başkan-

54 Luckhurst, “The Great Exhibition of 1851,” 453.

55 Mekanik enstitülerinin temeli 19. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Kısa sürede Glasgow, Londra ve Sheeld’de toplam 600 mekanik enstitüsü kurulmuştur. 1850’lere kadar İngiltere, İskoçya ve Galler’de bu enstitülerin toplam üye sayısı yarım milyonu geçmiştir. Fakat temel eğitimin yetersiz olması enstitüleri başarısız kılmıştır. Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 11.

56 İbrahim Şirin, “Dünya Fuarları ve Osmanlı Modernleşmesi,” *History Studies* 9, sy. 2 (2017): 190.

57 Jüriler genellikle kendi hükümetleri tarafından resmi olarak görevlendirilen önde gelen sanat ve bilim temsilcileri arasından seçilmiştir. Luckhurst, “The Great Exhibition of 1851,” 448.

larından oluşturulan kurul tarafından, yenilik içeren orijinal ürünlere, üçüncü madalya ise hizmetlerinden dolayı jüri üyelerine verildi. Ayrıca Kraliyet komisyonu sergi için iki ayrı madalya hazırlattı. Madalyalardan biri tüm sergi katılımcılarına hatıra diğeri ise sergide görev alan kişilere hizmet madalyası olarak takdim edildi⁵⁸.

Sergide her türlü bilimsel, toplumsal ve kültürel alanlarda sayısız uluslararası konferans ve kongre düzenlendi. Sanat, bilim ve ticaret adamları, sergilenen ürünleri tartışmak ve tanıtmak için bir araya geldi⁵⁹.

Serginin kapanış töreni 11 Ekim 1851'de yapıldı. Törene kraliyet ailesi ve 50 bin kişi katıldı. Hallelujah Korosu *God Save The Queen* şarkısını seslendirdi⁶⁰. Yaz boyu yapılan incelemeler sonunda usule uygun olarak jüri tarafından 2.918, kurul tarafından da 170 madalya verildi⁶¹. Sergiden 200.000 paundluk mali bir kazanç elde edildi. Bu parayla South Kensington'daki fuar alanının bitişiğindeki araziye yatırım yapıldı. Daha sonra yapılan bu yatırımlar birçok eğitim kurumunun gelişmesine yardımcı oldu⁶².

Serginin kapanışında Prens Albert bir konuşma yapmıştı. O konuşmasında insanların dünya üzerinde çok farklı mekânlara dağılmalarına rağmen birbirlerine muhtaç olduklarını ifade etmiştir. 1851 sergisinin bunu ortaya çıkardığını söyleyerek insanların dostça bir araya gelmesi gerektiğini ve bilgilerini paylaşarak ilim, sanat ve teknolojiye katkıda bulunmalarının gerekliliğinden bahsetmiştir. Sergilerin uluslararası birlik ve barış için önemli bir araç olduğunu vurgulamıştır⁶³.

58 Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 448-450.

59 Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 454.

60 Meyer, *Great Exhibitions 1851-1900*, 48; *The Crystal Palace, and its Contents*, 59; Cantor, *Religion and the Great Exhibition of 1851*, 188-189; Konu ile ilgili farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bir diğer makalede serginin 1851 Mayıs'ının başlarında açıldığı 31 Ekim 1851'de kapandığı; (Yagou, "Facing the West: Greece in the Great Exhibition of 1851," 84); Bir diğerinde ise kapanış tarihi 15 Ekim 1851 olarak ifade edilmektedir: (Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 450).

61 Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 450.

62 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 193; Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 451.

63 Luckhurst, "The Great Exhibition of 1851," 456; Cantor, "Anglo-Jewry in 1851: the

Serginin kapanışından sonra Crystal Palace'ın durumu tartışma konusu oldu. Bina'nın Hyde Park'ta durumunu muhafaza etmesini savunanlar vardı. Fakat Hükümet ve kamuoyunun çoğunluğu buna karşıydı. Bu nedenle bina kaldırılmak zorunda kaldı. Bununla birlikte, Sydenham'da daha basit bir biçimde yeniden inşa edilerek 1854 Haziran'ında açıldı⁶⁴. Bina, 30 Kasım 1936'daki yangına kadar popüler eğlencenin, eğitimin ve kültürel faaliyetlerin bulunduğu büyük bir merkez olarak devam etti⁶⁵.

Osmanlı Devleti'nin Sergiye Katılışı

Osmanlı Devleti'nin katıldığı ilk uluslararası sergi, Londra Sergisi'dir. 1 Mayıs 1851'de açılan sergiye Osmanlı Devleti tarafından gönderilecek eşyaların toplanması için bir komisyon kurulmuştur. Akla ilk gelen eşyaların listesi yapılarak, Ticaret Nezareti⁶⁶ tarafından vilayetlere gönderilmiştir⁶⁷. Londra Sergisi'ne gönderilecek eşyanın seçiminin, bölgenin meclis ve memurları tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Eşyaların üzerine üretildiği bölge, üreten kişi ve fiyatının yazılması uygun görülmüştür⁶⁸. Ayrıca gönderilen listede ismi yer almayan önemli bir eşya ya da ürün bulunursa, bunlardan da bir miktar gönderilmesi, farklı bölgelerde üretilen aynı ürünlerin birlikte gönderilmeyip, en

---

Great Exhibition and political emancipation,” 112.

64 Auerbach, *The Great Exhibition*, 200; Luckhurst, “The Great Exhibition of 1851,” 452.

65 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 209; Cantor, *Religion and the Great Exhibition of 1851*, 196; Luckhurst, “The Great Exhibition of 1851,” 452.

66 Ticaret Nezareti ile ilgili bilgi için bkz: Aziz Tekdemir, *Ticaret Nezareti (1839-1876)*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010); Aziz Tekdemir, “Ticaret Nezareti'nin Kuruluşu ve İdari Birimleri,” *Osmanlı'dan Cumhuriyete Esnaf ve Ticaret*, der. Fatmagül Demirel (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 43-78.

67 *Ceride-i Havadis*, nr. 501, 1 (24 Za. 1266/1 Ekim 1850); Rıfat Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988), 59; Rıfat Önsoy, “Osmanlı İmparatorluğunun Katıldığı İlk Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi),” *Bellekten*, sy.185 (1984): 195; *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1938), 146; Gökhan Akçura, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009), 20.

68 *Ceride-i Havadis*, nr. 501, 2 (24 Za. 1266/1 Ekim 1850); Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii*, 59; Önsoy, “Osmanlı İmparatorluğunun Katıldığı İlk Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi),” 195-196.

iyisinin seçilerek gönderilmesi, fiyat konusunda dikkatli olunması ve istenen eşyaların 1851 Mart'ından önce Londra'ya gönderilecek olması sebebiyle Şubat başlarına kadar ulaştırılması istenmiştir. Mensucata dair olan eşyaların lekelenmeyecek şekilde, yiyecek ve hububata dair olan ürünlerin de birbirine karışmaması için paketlenerek, ayrı ayrı Ticaret Nezareti'ne gönderilmesi uygun görülmüştür⁶⁹.

Ticaret Nezareti'ne yani İstanbul'a ulaşan eşya ve ürünler⁷⁰ gemiye yüklenmeden önce Ticarethane'de toplanarak düzenlenmiş ve bir hafta sergilenmiştir. Sergilenen eşyalar arasında, işlenmiş ya da ham madenler⁷¹, tarım ürünleri⁷², hayvansal ürünler⁷³, kök ve çiçek⁷⁴ deri⁷⁵, kürk⁷⁶ pamuk, yün, ipek ve bunlardan yapılmış dokumalar⁷⁷, berber takımları, hamam takımları, yaprak ve kamıştan örülmüş eşyalar⁷⁸, bina yapımında kullanılacak sağlam ve güzel kokulu ağaçlar⁷⁹, dağlarda bulunan

---

69 *Ceride-i Havadis*, nr. 501, 2 (24 Za. 1266/1 Ekim 1850); Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii*, 60-61; Önsoy, "Osmanlı İmparatorluğunun Katıldığı İlk Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)," 196-197.

70 *Ceride-i Havadis*, nr. 501, 2 (24 Za. 1266/1 Ekim 1850); Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii*, 60-61.

71 Zımpara, tebeşir, güherçile (BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

72 Baklagiller, meyve kurusu, kuru yemiş, tarhana, zeytin, keten tohumu, kenevir (BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

73 Peynir türleri, pastırma, sucuk, bal, tuzlu balık ve balık yumurtası, tereyağı, iç yağ (BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

74 Zamk, palamut, kırmızı boya, tutkal (BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

75 Meşin sahtiyan, kaplan postu (BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

76 Vaşak, sarı samur, tavşan, tilki vs. (BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

77 Şal, çuha, ipekli peştamal, keçi kılından çul, işleme çuha seccade, kilim, halı, ince kalın her türlü bez, pamuklu bez, gömlek bezi, ipekli kuşak, yatak-yorgan-yastık bezleri, havlu, çorap, sofrası, ip, halat, her türlü elbise malzemesi vs. (BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

78 Kaba-ince hasır, seccade, sepet, yelpaze, sineklik vs. (BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

79 Sandal, ardıç, peygamber, şamşat, servi vs ağaçlar (BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

ince ve renkli taşlar⁸⁰, işlenmiş altın ve gümüş eşyalar⁸¹, bahçe aletleri⁸², silahlık ve palaska, ayakkabı, fildişi tarak, kehribar takım, ev eşyaları⁸³, kağıt ve kağıt ürünleri⁸⁴, keyif vererek uyuşturan maddeler⁸⁵, gül yağı, ıtır yağı vb. ürünler bulunmaktaydı⁸⁶.

Padişah 22 Mart 1851'de sergiyi gezmiş ve bu ziyaret esnasında, tüm devlet adamları Ticarethane'de hazır bulunmuştur⁸⁷. 23 Mart'ta yabancı devlet sefirlerinin, 24 Mart'ta da esnaf ve tüccarın, sergiyi gezmesine izin verilmiştir.⁸⁸ Ayrıca sergiyi 24 Mart'ta şehzadelerin, 25 Mart'ta da Valide Sultan'ın gezdiği kayıtlarda yer almıştır⁸⁹. Ticarethane'ye ürünleri görmek amacı ile yapılan bu ziyaretlerden sonra, 700 üreticiye ait olan ürünler düzenli bir şekilde toplanarak, 200 sandığa yerleştirilmiş⁹⁰ ve Feyz-i Bahri isimli vapura yüklenmiştir. Bu vapur Londra'ya gitmek üzere 13 Nisan 1851 Pazar akşamı İstanbul'dan hareket etmiş⁹¹

80 Köstere, somaki, mermer, kireç taşı vs. (BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

81 Bilezik, altıntop, küpe, hamail vs. (BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

82 Hızır, keski, çekiç, kazma, bel vs. (BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

83 Fağfur, Frenk ve Kütahya madeninden yapılma cam, kase, bardak, tabak, su testisi, mürekkep hokkası vs. (BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

84 Sade-düz beyaz ya da kabartmalı renkli ve çiçekli kağıtlar, yazı kağıdı, mukavva, duvarlara asılmak üzere yapılmış çiçekli renkli kağıtlar (BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

85 Tütün, enfiye, esrar vs. (BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

86 BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

87 BOA., BEO., A.MKT. NZD. Nr. 29/92 (18 Ca. 1267/21 Mart 1851).

88 *Ceride-i Havadis*, nr. 524, 1 (21 Ca. 1267/24 Mart 1851); Rıfat Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii*, 59; Akçura, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, 20.

89 *Ceride-i Havadis*, nr. 525, 1 (28 Ca. 1267/31 Mart 1851).

90 Londra Sergisi'ne gönderilen eşyaların toplam bedeli 1 Yük 13 bin iki yüz yirmi bir buçuk kuruştur. BOA., A. MKT. MVL., nr. 64/60 (21 L. 1269/28 Temmuz 1853).

91 12 C.1267/14 Nisan 1851 Pazartesi günü çıkarılan *Ceride-i Havadis*'te, sergiye gidecek olan vapurun geçen Pazar akşamı İstanbul'dan hareket ettiği ibaresi yer aldığından vapurun 13 Nisan 1851 tarihinde yola çıktığı düşünülmüştür. *Ceride-i Havadis*, nr. 527, 1 (12 C. 1267/14 Nisan 1851).

ve 26 Nisan 1851 tarihinde Londra'ya ulaşmıştır⁹². Osmanlı ürünleri Crystal Palace'ın doğu kesiminde, İran ve Yunanistan'ın yanında yer almıştır.

Osmanlı ürünlerine, Ticaret Nezareti dahil olmak üzere bir grup resmi temsilci eşlik etti. Gidenler arasında Büyükelçi Kostaki Musurus Paşa, Hisan Bey, Emin Bey, Nesip Bey, Vehbi Efendi ve Rifat Efendi; tercümanlar Yorgaki ve Gadban; Camondo Ailesi üyeleri gibi bankacılar ve girişimciler; askeri ve tıp okullarından profesörler; Arakel ve Mardiros Dadian gibi mimarlar ve mühendisler bulunmaktaydı. Ayrıca Sultan Abdülmecid'in sanat danışmanı olarak görev yapan Mimar Carabet'in oğlu ve Cemaleddin Paşa da sergi için Londra'ya gidenler arasında yer aldı. Resmi görevliler haricinde sergiyi gezmek için giden sanat ve ticaret erbabı da vardı⁹³.

1 Mayıs 1851 tarihinde İngiltere Kraliçesi ve diğer devlet adamlarının bulunduğu sırada sergi açılmıştır⁹⁴. Yaklaşık altı ay açık kalan ilk uluslararası sergi, Ekim 1851 tarihinde kapanmıştır⁹⁵. Sergi, Batı'da tarım, sanayi ve sanat alanlarındaki gelişmeleri göstermesi açısından

---

92 *Ceride-i Havadis*, nr. 531, 1 (13 B. 1267/14 Mayıs 1851).

93 Gülname Turan, "Turkey in the Great Exhibition of 1851" *Design Issues* 25, sy. 1 (2009): 64.

94 *Ceride-i Havadis*, nr. 532, 2 (19 B. 1267/20 Mayıs 1851). Bazı eserlerde vapurun hava muhalefeti sebebiyle zamanında Southampton'a ulaşamadığı, Osmanlı ürünlerinin serginin açılışından sonra sergilenebildiği ve serginin ilk katalogunda yer almadığı belirtilmektedir. Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii*, 61; *Türk Ziraat Tarihi*, 147; Semra Germaner, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları," *Tarih ve Toplum* XVI, sy. 95 (1991): 34; Akçura, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, 21. Oysaki sergi 1 Mayıs 1851'de açılmış, Osmanlı ürünleri zamanında Londra'ya ulaşmış ve sergideki yerini almıştır.

95 17 Teşrinvevel 1851 tarihinde Londra Sefiri Kostaki Musurus tarafından Hariciye Nezareti'ne yazılan mektupta serginin 15 Teşrinvevel 1851 tarihinde sona erdiği belirtilmektedir. BOA., İ.HR., nr. 81/3976 Lef. 1 (16 M. 1268/11 Kasım 1851). *Ceride-i Havadis*'te ise serginin 20 Z. 1267/16 Ekim 1851 tarihinde kapandığı, sergi için 179.743 lira masraf yapıp 455.130 lira gelir elde edildiği belirtilmektedir. *Ceride-i Havadis*, nr. 552, 3 (3 M. 1268/29 Ekim 1851); Ayrıca serginin kapanış tarihi bazı eserlerde 11 Ekim olarak geçmektedir. Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii*, 61; Önsoy, "Osmanlı İmparatorluğunun Katıldığı İlk Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)," 198; Germaner, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları," 33; Akçura, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, 21.

faydalı olmuştur. Osmanlı Devleti'nde üretilen ziraat ürünleri ile tekstil mamulleri ilk defa, uluslararası bir sergide tanıtılmıştır. Osmanlı Devleti, sergi sonunda el ürünleri, ev tekstili, porselen ve tarım ürünleri dallarında dört adedi Mısır'a ait olmak üzere 86 adet nişan ve 42 adet aferinnameden oluşan ödül almıştır⁹⁶.

Serginin kapanmasından sonra, esnaftan alınan eşyaların bedeli ödenmemiş ve emaneten alınanlar da geri verilmemiştir. Bu yüzden ürün sahipleri içine düştükleri durumu bildiren şikayet dilekçeleri yazmıştır. Bunun üzerine, gerekli işlemlerin yapılması için Ticaret Nezareti'ne tezkire yazılarak durum ile ilgilenilmesi istenmiştir⁹⁷. Ayrıca sergide satılan eşyaların bedelleri ile satılmayan eşyalarının bir an evvel gönderilmesi için Hariciye Nezareti'nden Londra Sefareti'ne emir verilmiş⁹⁸ eşyalardan satılamayanların, nakliye ücreti Maliye Hazinesi'nden karşılanmak üzere, 61 gün içinde uygun bir vapurla İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Bozulmayan ürünlerin sahiplerine iadesi, zamanla gerçek değerini kaybetmiş olan eşyaların da Londra'da ne kadar satılabiliyorsa satılıp, ortaya çıkan zararın da devlet tarafından karşılanması uygun görülmüştür. Ayrıca belirlenen sürenin sonunda eşyalar gelmediği takdirde 1 yük 13 bin kuruşun⁹⁹ hazineden ödenmesi kararlaştırılmış¹⁰⁰ ve gereğinin yapılması için de Maliye Nezareti'ne durumu bildiren yazı gönderilmiştir¹⁰¹. Bu tezkireden bir ay sonra tekrar Maliye Nezareti'ne bir tezkire daha yazılarak Meclis-i Vâlâ kararına rağmen hiçbir işlemin yapılmadığından bunun bir an evvel sonuçlan-

96 Turan, "Turkey in the Great Exhibition of 1851," 72-73; Şirin, "Dünya Fuarları ve Osmanlı Modernleşmesi," 194.

97 BOA., BEO., A. MKT. NZD., nr. 56/29 (10 N. 1268/ 28 Haziran 1852). Londra Sefiri Kostaki Musurus 17 Kanunvevvel 1852 tarihinde 29 Kanunvevvel 1852 tarihinde Southampton'dan hareket edecek vapurla satılan eşyaların bedeli ile birlikte satılmayan eşyaların da gönderileceğine dair bir arıza göndermiştir. BOA., İ.HR., nr. 93/4578(28 Ra. 1269/9 Ocak 1853).

98 BOA., HR. MKT., nr. 60/56 (12 N. 1269/19 Haziran 1853).

99 Bir yük 100.000 kuruşu ifade etmektedir: Abdurrahman Şeref, *Tarih Muhasebeleri* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1339), 137.

100 BOA., A. AMD., nr. 46/51 (4 L. 1269/11 Temmuz 1853). Duhancı Yanko'nun Londra Sergisi'ne gönderdiği dilekçe Ticaret Nezareti'ne bildirilmiş ve gereğinin yapılması istenmiştir. BOA., BEO., A. MKT. NZD., nr. 125/87 (15 R. 1271/5 Ocak 1855).

101 BOA., BEO., A. MKT. NZD., nr. 98/53 (4 S. 1270/6 Kasım 1853).

dırılması istenmiştir¹⁰². Nihayetinde Londra Sergisi'ne gönderilen mallardan satılmayanlar bir sandık içerisinde İngiltere Sefareti'ne gönderilmiş, İngiltere Sefareti de durumu Ticaret Nezareti'ne bir tezkire ile bildirmiştir¹⁰³.

Sonuç

1851 Londra Sergisi, sadece ilk uluslararası fuar değil aynı zamanda barışçıl amaçlar için düzenlenen ilk uluslararası toplantı olmuştur. Ayrıca insanların yurtdışı seyahatlere daha olumlu bakmasına neden olmuş ve yurtdışı seyahatlerin artmasını sağlamıştır. İlk defa bir ada ülkesi olan İngiltere'ye farklı dilleri konuşan çok sayıda milletten insan gelmişti. Sergi sayesinde hem resmi hem de halk bazında Londra'da birçok kültürel aktivite yapılmış ve milletler arasında kültürel etkileşim olmuştur. Farklı uluslardan insanlar arasındaki bu tarz toplumsal temaslar bu tarihe kadar görülmemiştir. Bu durum İngilizler açısından da olumlu olmuştur. İlk etapta sergiye gelecek yabancıların ülkenin kirlenmesine ve dolandırıcılık- adam öldürme gibi kötü alışkanlıkların artmasına sebep olacağı düşünülürken durumun böyle olmadığı görülmüştür.

Serginin ana amacı toplumsal değil endüstriyeldi. Sanatın ve bilimin sanayiye uygulanması uluslararası düzeyde teşvik edildi. Sergi üreticilere ürünlerini sergileyebilecekleri bir forum sundu ve tüketicilere bir ürünün çeşitlerini inceleme ve karşılaştırma fırsatı sağladı. Sergilenen ürünler fuarın amaçlarını tam anlamıyla özetlemiş ve ürünlerin değerini ortaya çıkararak üreticiyi ön plana çıkarmıştır. Sergiler, mamul mallarının karşılığını alamayan üreticiler için evrensel bir şikâyet alanı olmuş ve sanatkârların daha iyi tanınmasını sağlamıştır. Ziyaretçiler sergilenen ürünleri seyretmekle yetinmemiş incelemiş, eşsiz ürünleri takdir etmiş eksikliklerini ise eleştirmiştir. Sergi de bu şekilde amacına ulaşmıştır.

Sergide hammadde ve hammaddeden imal edilen ürünler sergilenecek uluslararası pazarların ekonomik coğrafyası göz önüne serildi. Ayrıca

102 BOA., HR. MKT., nr. 69/30 (10 R. 1270/10 Ocak 1855).

103 BOA., HR. MKT., nr. 153/23 (24 Za. 1272/27 Temmuz 1856).

makineler sergilenerek endüstriyel kalkınmanın gelişmesine katkıda bulundu. Sergi, her ulustan gelen teknolojik, ekonomik ve sanatsal ürünlerin gelişim aşamalarının değerlendirilebildiği, mukayeselerin yapılabildiği ve böylece uluslararası rekabetin gözlemlenebildiği bir merkez oldu. İngiltere için ise dünyanın diğer devletlerinde meydana gelen endüstriyel ve teknolojik ilerlemeleri ilk elden gözlemleyebilmelerini sağlayan eşsiz bir fırsat anlamına geliyordu.

İngilizler, sergide çağdaş İngiliz tasarımının kabalığını gördüler ve ürünlerinin Fransız tasarımlarıyla benzerliğinden rahatsız oldular. Sergiden dersler çıkararak tasarımlarını iyileştirme yoluna gittiler. Yeni tasarım okulları kurarak sanat eğitiminin yaygınlaşmasını sağladılar. Sergi eğitim açısından da etkili oldu. Mesleki eğitimin önemi ortaya çıktı. Yetişkinlerin de eğitim alabilmesi için mekanik enstitüleri geliştirildi. Büyük müze ve sanat galerileri açıldı. 1851 Londra sergisinin en önemli sonuçlarından birisi de bu tarihten sonra düzenlenecek uluslararası sergilere ilham kaynağı olmasıdır.

Sanayisi gelişmiş ülkeler ağır sanayi ürünleriyle geri kalmış ülkeler ise daha çok tarım ürünleri ya da bunlardan elde edilen mamullerle sergiye katılmıştır. Osmanlı Devleti'ni de sanayisini tamamlamamış ülkeler içerisinde ele almak doğru olacaktır. Osmanlı Devleti, düzenlenen ilk uluslararası sergiye yoğun olarak tarım ve el sanatları kategorisinde katılmıştır. Az miktarda da olsa fabrika ürünlerini de sergilemiştir. Sanayi açısından Avrupa'nın gerisinde olan Osmanlı Devleti tüm Osmanlı coğrafyasından en seçkin ürünlerini özel vapur ile İngiltere'ye göndererek sergiye ne kadar önem verdiğini göstermiştir. Fakat fuarda sergilenenlerle kendi ürünlerini kıyasladığında Avrupa'nın ne kadar gerisinde olduğunu görmüş ve bunun için önlemler almıştır. Sergi, Osmanlı Devleti üzerinde önemli etkiler bırakmış ve sanayileşme arzusunu arttırmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurulan fabrikalarda Osmanlı Devleti'nin katıldığı uluslararası sergilerin etkileri görülmüştür. Sergilerin geri kalmış ülkelere olumlu katkıları gibi olumsuz etkileri de olmuştur. Örneğin sanayileşme evresini tamamlayamamış ülkelerin sergilemiş oldukları el yapımı ürünler Avrupalı ülkeler tarafından satın alınmış, makine ile seri üretime tabi tutularak bölgesinde düşük fiyatlara satılmış ve esnaf zor durumda bırakılmış hatta iflasa sürüklenmiştir.

EKLER

Resim I

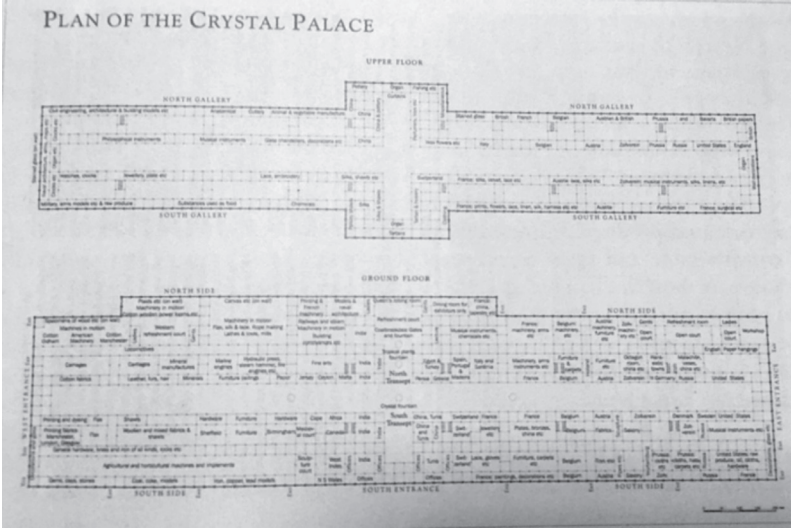
1851 Sergisi Kraliyet Komisyonu (The Royal Commissioners for the Great Exhibition of 1851) (Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 28)

Resim II

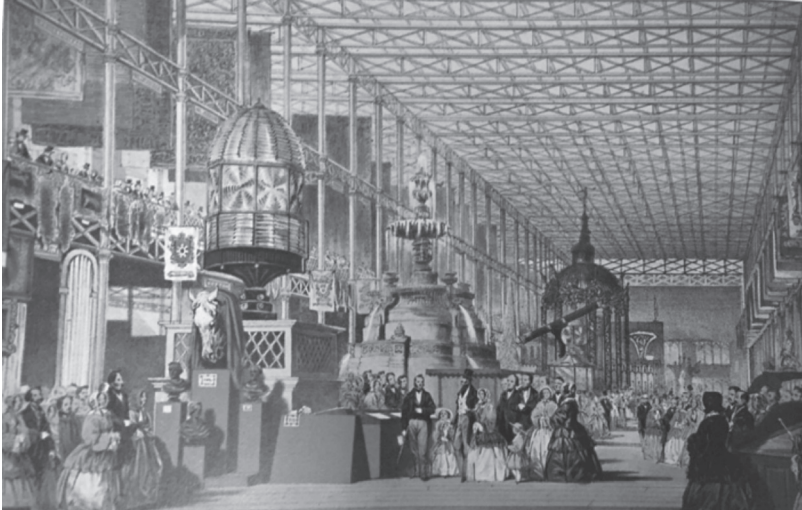
The Crystal Palace (Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 52)

Resim III

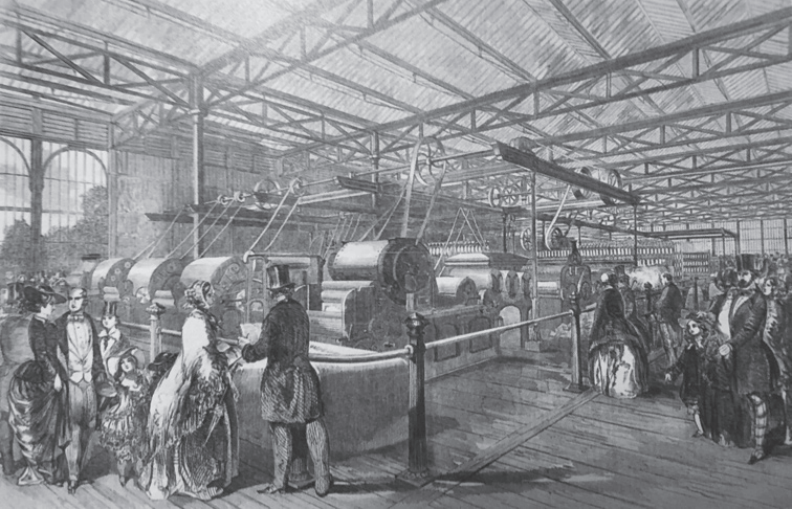
Plan Of The Crystal Palace (Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 95)

Resim IV

Sergide İngiliz ve Kolonlerine Ayrılan Bölüm Jefferey
(Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 90)

Resim V

Pamuk Makinesi (Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 105)

Resim VI

The Crystal Palace, Sydenham
(Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 201)

Resim VII

Fransız Ürünlerinin Sergilendiği Bölüm
(Meyer, *Great Exhibitions 1851-1900*, 25).

Resim VIII

Rus Ürünlerinin Sergilendiği Bölüm
(Meyer, *Great Exhibitions 1851-1900*, 21)

Tablo I
1851 Londra Sergisinde ki Eşyaların Sınıflandırılması¹⁰⁴

Hammadde	1	Madencilik ve taş ocakçılığı, metalurji ve mineral ürünler
	2	Kimyasal ve farmakolojik işlemler ve ürünler
	3	Gıda olarak kullanılan maddeler
	4	Bitkisel ve hayvansal maddeler
Makine	5	Doğrudan kullanım için makineler (İnşaat Makineleri, Tren vb.)
	6	İmalat makineleri ve aletleri
	7	Mekanik, mühendislik, mimari ve inşaat cihazları
	8	Gemi mimarisi, askeri mühendislik, savaş gereçleri, silah
	9	Tarım-bahçe makine ve aletleri
	10	Filozof enstrümanı ve çeşitli icatlar
Ürün	11	Pamuk
	12	Yün ve yün iplik
	13	İpek ve kadife
	14	Keten ve kenevir ürünleri
	15	Şallar dahil karışık kumaşlar
	16	Deri (eğer ve kemer dahil) hayvan postu, kürk, kıl
	17	Kağıt, basım, ciltcilik
	18	Dokunmuş, eğrilmiş, keçeli ve döşeme kumaşlar
	19	Duvar kilimi, dantel, nakış
	20	Giyim eşyası
	21	Kesici aletler, keskin aletler, el takımları, cerrahi aletler
	22	Madeni eşya
	23	Değerli metal eserler, mücevherat ve tüm lüks eşyalar
	24	Cam
25	Seramik ürünler, çini, porselen ve çanak-çömlek	
26	Dekoratif mobilya, duvar kağıdı, kağıt hamuru	
27	Bina ve süslemelerde kullanılan mineral madde ürünleri	
28	Hayvansal ve bitkisel madde ürünleri	
29	Çeşitli ürünler ve ufak eşyalar	
Güzel Sanatlar	30	Güzel sanatlar, heykel, model ve plastik sanatlar, mozaik ve emaye, İnsanoğlunun yetenek ve beğenisini gösteren uygulamaların sergilenmesi.

104 Auerbach, *The Great Exhibition of 1851*, 93.

Kaynakça

- Abdurrahman, Şeref. *Tarih Muhasebeleri*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1339.
- Akçura, Gökhan. *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- Auerbach, Jefferey A. *The Great Exhibition of 1851*. London: Yale University Press, 1999.
- Babbage, Charles. *The Exposition of 1851*. London: Jhon Murray, 1851.
- Bonython, Elizabeth. "The Planning of the Great Exhibition of 1851." *RSA Journal* 143, sy. 5459 (1995): 45-48
- Cantor, Geoffrey. "Anglo-Jewry in 1851: the Great Exhibition and political emancipation." *Jewish Historical Studies*, sy. 44 (2012): 103-126.
- _____. *Religion and the Great Exhibition of 1851*. New York: Oxford University Press, 2011.
- Ceride-i Havadis*, nr. 501, 524, 525, 527, 531, 532, 552.
- Colvin, Peter. "Muhammed Ali Paşa, the Great Exhibition of 1851, and the school of oriental and African Studies Library." *Libraries&Culture* 33, sy. 3 (1998): 249-259.
- Fisher, Nick. "The Great Exhibition of 1851: the struggle to describe the indescribable." *Endeavour* 36, sy. 1 (2011): 6-13.
- Germaner, Semra. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları." *Tarih ve Toplum* XVI, sy. 95 (1991): 33-40.
- Luckhurst, K. W. "The Great Exhibition of 1851." *Journal of the Royal Society of Arts* 99, sy. 4845 (1951): 413-456.
- Lyon Jr., T. Edgar. "In Praise of Babylon: Church Leadership at the 1851 Great Exhibition in London." *Journal of Mormon History*, 14 (1988): 48-61.
- Meyer, Jonathan. *Great Exhibitions 1851-1900*. Suffolk: Antique Collectors' Club, 2006.
- Önsoy, Rıfat. "Osmanlı İmparatorluğunun Katıldığı İlk Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)." *Belleten*, 185 (1984): 195-235.

- _____. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988.
- Swift, Anthony. "Russia and the Great Exhibition of 1851: Representations, Perceptions, and a Missed Opportunity." *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Neue Folge 55, sy. 2 (2007): 242-263.
- Şirin, İbrahim. "Dünya Fuarları ve Osmanlı Modernleşmesi." *History Studies* 9, sy. 2 (2017): 189-204.
- The Crystal Palace, and its Contents; (An illustrated Cycloedia of the Great Exhibition of the Industry of all Nations 1851)*. London: William Clowes and Sons, 1851.
- Tekdemir, Aziz. "Ticaret Nezareti (1839-1876)." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010.
- _____. "Ticaret Nezareti'nin Kuruluşu ve İdari Birimleri." *Osmanlı'dan Cumhuriyete Esnaf ve Ticaret* içinde, derleyen Fatmagül Demirel, 43-78. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- Turan, Gülname. "Turkey in the Great Exhibition of 1851." *Design Issues* 25, sy. 1 (2009): 64-77.
- Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1938.
- Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- Walker, Martyn A. "The impact of the Great Exhibition of 1851 on the development of Technical Education During The Second Half of The Nineteenth Century." *Research in Post-Compulsory Education* 20, sy. 2 (2015), 193-207
- Yagou, Artemis. "Facing the West: Greece in the Great Exhibition of 1851." *Design Issues* 19, sy. 4 (2003): 82-90.

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri¹⁰⁵

- A. AMD (Bab-1 Asafi Amedi Kalemî)
- A. MKT. MVL (Sadaret Mektubi Meclis-i Vâlâ Kalemî)
- A.MKT. NZD (Sadaret Mektubi Nezaret ve Devâir Kalemî)
- BEO (Babiâli Evrak Odası)
- HR. MKT.(Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî)
- İ.HR (İrade Hariciye)

105 Belge numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.

